

τὸ στόμα τὴν ἀληθινὴ του, τὴν «καθαρὴ» λαλιὰ ἢ σὰν τὸν Ντάντε, θὰ μαζώξῃ λέξεις καὶ τύπους ἀπὸ διάφορες ντοπιολαλιές, γιὰ νὰ στήσῃ γλώσσα κοινὴ... Θέλω νὰ κατεβῶ στὴν Ἑλλάδα· θέλω νὰ τὴ διῶ· θάρχισω ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα τὰ τρισάγια· ἔπειτα θὰ πάω στὴν Κρήτη μας, τὴν ξαναγεννημένη· θὰ τραβήξω ὕστερα ἴσια μὲ τὴν Κύπρο, τὸ νησί τῆς πρωτόπλαστης Ἀγάπης· καὶ τότες θὰ περάσω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ νεβῶ στὸν Παρθενῶνα. Ἐναν ὕμνο θέλω νὰ ψάλω τῆς Ἰδέας. Ἐναν ὕμνο τῆς χρωστῶ. Τὴ γνῶρισα ψυχὴ καὶ σάρκα... «Νιώθω μέσα μου κάτι ἀθάνατο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μαραθῇ. Στὰ χέρια τοῦ Ποιητῆ μου τάφινω τὸ Ἔργο ποὺ τόσο τὰγαπήσαμε κ' οἱ δύο μας, τὸ Ἔργο τὸ ἱερό. Ἀκόμη καὶ σὰ δὲ θὰ μὲ βλέπετε κατόπι, ἐγὼ θὰ εἶμαι γιὰ ὅλωνῶ σας τὸν ἀγῶνα ἢ βοήθεια καὶ ἡ πίστη». Ἐτσι μοῦ μηνουῖσε ἡ ἄδολη ψυχὴ τῆς, ἡ ἀθῶα ἢ παρθένα, ἡ παναιῶνια ποὺ εἶναι ἀγαθωσύνη γεμάτη. Μὴν κλαίτε, μάτια βουρκωμένα... Παντοῦ καὶ πάντα ἡ Καρδιὰ θὰ νικήσῃ. Θὰ διοῦμε μαζί τῆς καὶ τὴ νίκη τῆς Ἰδέας. Τὴν Ἰδέα ὅπου πᾶς κι ὅ,τι κάμης, πλάϊ σου, μέσα σου, θὰ τὴ βρῆς. Θὰ τὴν ἀκούσης στὴ μουσικὴ ποὺ τραγουδᾷ τὸ θλιβερὸ τῆς τὸ τραγούδι, θὰ ντιλαλήσῃ στὸν πόνο ποὺ σὲ παραδέρνη, στὴ φαντασία ποὺ θὰ νοίξῃ στὸ νού σου τὰ φτερά τῆς... Ἀφτὴ θὰ σὲ κάμῃ καὶ ἄνθρωπο καὶ ἄντρα. Θὰ καταλάβῃς, ἅμα τὴν καταλάβῃς, καὶ τὴ θυσία. Θυσία γράφει, γράφει μεγαλεῖο κι ἀφέλεια ἢ καρδιὰ τῆς Ἰδέας. Μὴ λυπᾶσαι τὸν καημό, μὴ λυπᾶσαι τὰ δάκρυα, ποὺ σοῦ κόστισε τῆς Ἰδέας ἡ λατρεία ἢ θυσία ποὺ ἡ Ἀγάπη τῆς σοῦ ἔμαθε, θὰ σὲ σώσῃ. Ἄγια μέρα εἶναι κείνη ὅπου σμίγει ὁ ποιητὴς μὲ τὴν Ἰδέα. Κάτι σημαντικό, κάτι πρωτόφαντο, κάτι μεγάλο ἀκολούθησε στὸν κόσμο. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἰδέας, τῆς ὀδηγήτρας σου καὶ τῆς Ἐμπνέφτρας, τὴν ἀρχαία τὴν Ἑλλάδα θὰ σοῦ ἀναστήσῃ, ἀφτὴ, καὶ μόνη ἀφτὴ, πιστεψέ με, ὥσπου τὰ μάτια σου νὰ τὸ διοῦνε, θὰ μᾶς ζωντανέψῃ τὸν Παρθενό¹.

Τὸ «Ταξίδι μου» ἐκηρύχθη ὁ καταστοτικὸς οὕτως εἰπεῖν χάρτης τῆς δημοτικῆς γλώσσης καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν συγγραφέα τοὺς

1. Ἀμέσως ἀνωτέρω ἔγραφε «Παρθενῶνα». Κατόπιν τοῦ «ζωντανέματος» βέβαια θὰ γίνῃ ὁ «Παρθενῶνας» «Παρθενός».

τίτλους τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ἐπιστήμονος, τοῦ κριτικοῦ. Ἀξίζει λοιπὸν τὸν κόπον νὰ δώσωμεν κάπως εὐρυτέραν περίληψιν αὐτοῦ.

Εἰς τὸ Α΄ κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον «Πόθοι Κρυφοὶ» ἐκθέτει πῶς ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Ἑλλάδα. «Ἐνα πρωὶ στὴν ἐξοχή, ποὺ μυροβολούσανε οἱ πεδιάδες καὶ ποὺ τὰ δένδρα κελαδούσανε, πουλιά γεμάτα, βγῆκα καὶ γῶ—κάτω στῆς δυτικῆς Γαλλίας τὰ πόμακρα τὰ παράλια ὅπου βρισκόμουνα τότες—νὰ σεργιανίσω ὄξω στοὺς κάμπους καὶ νὰ λούσω στὴ δροσιὰ τῆς ἀβγῆς κορμὶ καὶ ψυχὴ... Καθόμουνα ἤσυχος, δίχως φροντίδα, δίχως καμιὰ συλλογὴ... Χαίρομουνα κ' ἐγὼ τὴν ἀνοιξη, τὴ φύση, τὸν κόσμον. Ἡ ἐφτυχία τί εἶναι; Μιὰ ἐνέργεια, τίποτις ἄλλο. Ἐνεργούσανε ὅλα τριγύρω μου καὶ μέσα μου, τὰ δέντρα γιὰ νὰ λουλουδιάσουνε, ἡ καρδιά μου γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀκόμη καλῆτερα τὴ γλύκα, τὴν ὁμορφιὰ τῆς ζήσης». Ἐξαφνὰ ἔπεσεν ἡ ματιὰ του στὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία τῷ ἐγέννησεν ἕντονον συναίσθημα νοσταλγίας διὰ τὴν πατρίδα του, τὴν Ἑλλάδα. Ἦθελε νὰ ἰδῆ τοὺς ὁμογενεῖς. «Πότες θὰ τοὺς χαρῶ καὶ γῶ τοὺς ἀγαπημένους μου ρωμιούς, τοὺς καλοὺς μου πατριῶτες;... Τίς βρισιές τους, νὰ τίς ξανακούσω μιὰ ὥρα ἀρχήτερα!... Θὰ φιλήσω τὸν πρώτο ποὺ θὰ μὲ βρίσῃ. Καβγάδες δίψασε ἡ ψυχὴ μου. Εἶναι καιρὸς ποὺ μοῦ τρώει σὰ λιγούρα τὴν καρδιά μου. Λαχτάρω μ' ἔπιασε νὰ ξαναδιῶ τὴ μάννα μου—τὴν Ἑλλάδα! Ὁ νοῦς μου μεγάλα γυρεύει. Θέλω δόξα καὶ γροθιές». Ἀφοῦ εἰρωνευθῆ ὀλίγον τοὺς ὁμογενεῖς διὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν προγονοπληξίαν των καὶ μὲ μετριοφροσύνην δηλώσῃ, ὅτι ὁ Οὐγκὼ τὸν ἀνεγνώρισεν ὡς ἀνώτερόν του, λέγει εἰς τὴν σύζυγόν του· «Ἄβριο φεύγουμε. Ἀκόμη μιὰ παραγγελιά, ψυχὴ μου. Μὴν ξεχάσης σὲ παρακαλῶ, νὰ βάλῃς δυὸ τρεῖς σταφίδες στὸ σεντούκι... Πρόσεχε, φῶς μου, καὶ θυμήσου νὰ πάρῃς καμιὰ Γραμματικὴ τῆς νεοελληνικῆς. Πρέπει νὰ μάθουμε νὰ μιλοῦμε. Κάτω κάτω στὸ σεντούκι, ρίξε, ζωῖτσα μου, τὴν «Grammaire du Grec actuel τοῦ Rangabé». Τὸ Β΄ κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «Γιαννούλα» περιλαμβάνει διάλογον τοῦ συγγραφέως μὲ τὴν μάμμην του, περιστρεφόμενον εἰς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἀντιλαμβάνεται οὗτος τὸν πατριωτισμὸν καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. «Γιαννούλα μου, χρυσή», λέγει εἰς τὴν μάμμην του «τὴν ἐφκὴ σας! Τῶχω ἀπόφαση

ἀπὸ χτές· θὰ σύρω¹ στὴν Ἑλλάδα. Ἀποθύμησα τοὺς ὁμογενεῖς». Εἰς τὸ τέλος ἡ μάμμη του τῷ δίδει τὴν ἐξῆς ἔμμετρον «παραγγελιά»: «Μ' ὄλους ὁμορφα, παιδί μου,—Νὰ φερθῆς μὴ λησμονήσης—Κοι στὸν Κόντο νὰ μὴν κάμης—Γλωσσικὲς παρατηρήσεις». Εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, τὸ «Ταξίδι» περιγράφει τὴν ἐκκίνησιν· «Μῆνα Γιούλη, στὶς τριάντα σωστά, μέρα Παρασκευή, ὥρα ἐξήμισι· τὸ βράδι—ἀφου ἀποχαιρετήσαμε τὴ Γιαννούλα καὶ κλειδώσαμε τὸ σπίτι—μέ τὰ σεντούκια καὶ μέ τὰ σακκιά σηκωθήκαμε νὰ πάμε στὸ σταθμό, γιὰ νὰ πάρουμε τὸ τραῖνο. Εἶχαμε καλὸ ἀμάξι, μὰ ἔτρεχε φοβερὰ. Ἄμα φτάσαμε, δώσαμε τὰ μπαούλλα στὰ μπαγάλια, πήραμε τὴν ἀπόδειξη καὶ τὴν ἔβαλα στὴν τζέπη μου, νὰ μὴν τὴ χάσω. Μπήκαμε τότες πιά στὸ ξενοδοχεῖο τοῦ σταθμοῦ. Ἦπιαμε ἓνα ζουμί, φάγαμε δύο μπριζόλες, μισὸ πουλί, τρεῖς ρόγες σταφύλι, μᾶς φέρανε καφέ, πλερώσαμε ὀχτὼ φράγκα καὶ τριάντα πέντε λεφτά. Δώσαμε καὶ πέντε σολδιά μπαξίσι στὸ γκαρσόνι.» Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου, ὁ νοῦς του ἐστρέφετο πρὸς τὸ Παρίσι, εἰς τὴν ἐξύμνησιν τοῦ ὁποίου ἀφιερώνει τὸ Δ' Κεφάλαιον. «...Ὁχι, Παρίσι μου ἀγαπημένο! Πάντα ἐσένα ποθᾶ, Ἐσένα σὲ κλαίει πάντα ἡ καρδιά μου. Ἡ πατρίδα μου εἶσαι σύ. Ἡ λάσπη σου μιᾶ καὶ λέει τοῦ διαβάτη—«Ἐσύ ποὺ λερώνεις τὰ παπούτσια σου κι ἀφανίζεις τὸ παντελόνι σου, μὴ σὲ μέλη! Ἰδέες γεμίζεις τὸ μυαλό σου. Ἄγιο χῶμα πατεῖς. Φρονήματα γενναῖα, σοβαροὺς λογισμούς, ἀγάπη τῆς λεφτεριάς, τῆς πρόοδος καὶ τῆς πατρίδας, φτάνει ν' ἀνοίξης τὸ στόμα σου κι ὅλα μαζί τ' ἀναπνές». Γιὰ διές τις, καλέ, τίς ιδέες πῶς πετοῦνε τριγύρω σου στὸν ἀέρα, ἀπὸ δὴ κι ἀπὸ κεῖ κι ἀπὸ κάθε μεριά... Γίνεται, λοιπόν, Παρίσι μου, νὰ σὲ ξεχάσω τώρα ποὺ τρέχω στὴ χώρα τῆς σκλαβιάς, τώρα ποὺ πάω στὴν Πόλη; Τί μὲ μέλει ἡ Ἁγία Σοφία; Τὴν ἱστορία σου μελετῶ, τὴ φήμη σου τὴ ζουλέβω· μὲ πόνο ψυχῆς, μὲ καρδιοχτύπι καὶ μὲ δάκρυα σὲ θυμοῦμαι...» Εἰς τὸ Ε' καὶ Στ' Κεφ. ὑπὸ τοὺς τίτλους «Δόξα καὶ μοναξιά» καὶ «Ὁ Ποιητής», λαμβάνων ἀφορ-

1. Θὰ «σύρω», βεβαίως, τίθεται ἀντὶ τοῦ θὰ «πάω». «Σύρε» ὑπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ «πήγαινε», λέγεται. Ἄλλὰ «σύρω» μὲ τὴν σημασίαν τοῦ «πηγαίνω» οὐδέποτε λέγεται.

μὴν ἐκ τῆς κηδείας τοῦ Β. Οὐγκώ, τὴν ὁποῖαν ἐνεθυμήθη κατὰ τὸν πλοῦν, ἀναπτύσσει τὰς ἰδέας του περὶ γλώσσης. «...Περηφανεύεται ὁ Ρωμιὸς μὲ τοὺς προγόνους του, νομίζει πῶς τοὺς μοιάζει, καὶ πειδῆσαν τὸν ἀγράμματο χάλασε τὴ φυσικὴ του γλώσσα, θαρρώντας πῶς τὴ διώρθωσε, προσμένει κάθε μέρα νὰ φανῆ Σοφοκλῆς. Σοφοκλῆς, Ἀριστοφάνης, Αἰσχύλος κ' Ἐβριπίδης, στάθηκε ὁ ἄντρας ἵπου κοίτεται τώρα στὸ μνήμα. Ἔγινε μεγάλος, γιατί κανενὸς δὲ θέλησε νὰ μοιάξῃ. Ἄς τοῦ μοιάξουνε κεινοῦ ἄλλοι κατόπι! Ἄς τοῦ μοιάξῃ κανένας ἀπὸ μᾶς, ἂν μπορέσῃ νὰ τὸ καταφέρῃ. Ἄφτος εἶναι ποιητῆς καὶ πατέρας! Ἐκατὸ χρόνια καὶ παραπάνω, πρὶ νὰ φανῆ, κοιμότανε ἢ ποίησεν ἐπὶ τὴ Γαλλία. Σὰ μούμια τὴν εἶχανε οἱ δασκάλοι τυλιγμένη στὸ σεντόνι. Ἄπὸ μέσα της, μὲ τὸ σμιλᾶρι καὶ μὲ τὸ ψαλίδι, τῆς εἶχανε βγάλει ἄντερα καὶ καρδιά, γιὰ νὰ τὴ γεμίσουνε ἄχερα καὶ μυρωδικά, κάθε εἶδος... Φοβήθηκα καὶ γὼ τὸν ποιητῆ. Ἄφτου μᾶς πλακώσανε οἱ σκολαστικοί, τόσες φορές βρῖσανε ὅλο τὸ ἔθνος, τόσες φορές εἶπανε τὴ γλώσσα μας βάρβαρη καὶ πρόστυχη, ποὺ κόντεψε ὁ κόσμος νὰ τοὺς πιστέψῃ. Ἐτρεμα, τὰ λόγια μου νὰ μὴν τᾶκούσῃ κι ὁ πεθαμμένος. Βγῆκα τότες ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὸ δρόμο κείνονε ὅπου καθόμουνε ἀπάνω σὲ μιὰ πέτρα, τράβηξα ἴσια μὲ τὴν Καμάρα, καὶ μὲ θάρρος μεγάλο, μὲ μάτι γεμάτο φλόγες, φώναξα δυνατά, χωρὶς νὰ προσέξω ποὺ στεκότανε κόσμος τριγύρω κ' ἴσως μπορούσε νὰ μ' ἀκούσῃ. «—Ὁχι! μὴν τὸ πιστέψῃς πῶς γενήκαμε βάρβαροι· μὴν τὸ πιστέψῃς πῶς ἔχουμε πρόστυχη γλώσσα! Ἡ γλώσσα μας γιὰ πέταμα δὲν εἶναι. Πρόστυχη γλώσσα μπορεῖ νᾶχῃ μόνο μιὰ πρόστυχη ψυχὴ κ' οἱ ψυχές μας εἶναι γενναῖες καὶ τὰ χέρια μας σηκώσανε τουφέκι καὶ διώξανε τοὺς Τούρκους καὶ μᾶς ἔψαλες στὰ νιάτα σου καὶ σύ. Μὴν τοὺς συνορίζεσαι τοὺς δασκάλους ποὺ μᾶς κατατρέχουνε· εἶναι οἱ χειρότεροί μας ἐχτροί, καὶ γυρέβουνε τώρα νὰ μᾶς βγάλουνε τιποτένιους σ' ὅλο τὸν κόσμο μπροστά, γιὰ νὰ φανοῦνε τοῦ λόγου τους κατιτίς... Σέβουμαι τὴ γλώσσα ποὺ μιλῶ, γιατί σέβουμαι τὸν ἑαφτό μου. Ἴσως εἶμαι κάτι καὶ γὼ ποὺ σέρνουμαι τώρα στὸ σκοτάδι, καὶ ποὺ μὲ θάρρος προβέλνω ἴσια

1. Ὁ Β. Οὐγκώ.

μέ τὸ μνημα πού σέ σκεπάζει. Δέν ντρέπουμε καί μὴ σέ μέλη. Σοῦ μιλῶ μιὰ γλώσσα, πού δέν τήν ἔχει ὁ καθένας καί πού μπορεῖς καί σὺ νὰ μᾶς τὴ ζουλέψεις, μιὰ γλώσσα πού εἶναι παιδί καί μοναχοκόρη τῆς παλιάς τῆς Ἑλληνικῆς, τὴν καινούργια μας τὴ γλώσσα, πού πρῶτος ἐγώ¹ σήμερὰ τὴ γράφω... "Ἄχ, δασκάλοι, δασκάλοι, τί κακὸ εἶναι πού μᾶς κάματε! Πρέπει τοιοπὸ νὰ μᾶς κατατρέχη ἢ γραμματικὴ σὰς, καί στὴ στιγμὴ ὅπου ἡ καρδιά μας πονᾷ! Πόσο τὸν ἔχουμε ἀνάγκη ἓνα Βίχτωρα, ἓνα νικητὴ νὰ μᾶς γλυτώσῃ ἀπὸ τέτοιο βάσανο» (τὸ βάσανο μάλιστα καταντᾷ κάπου καί μπελᾶς) «καί νὰ πῆ τὸ «μαντήλι» «μαντήλι». Ἄς ἀφήσουμε τὸ «ρινόμακτρον» γιὰ τὰ ξερὰ τὰ μάτια καί τὶς μακριές τὶς μύτες! "Ὅσο δερνόμουνε καί σερνόμουνε καί συλλογιόμουνε τέτοια μέ τὸ νού μου, ἢ νύχτα προχωροῦσε, καί στοὺς ἀπέραντους κάμπους τοῦ κόσμου γλιστροῦσε ἢ γίς μας σιγὰ σιγὰ, νὰ κάμη τὸν καθημερινό της δρόμο γύρω στὸν ἥλιο. Καίγανε πάντοτε τὰ φώσια...» Εἰς τὸ Ζ' Κεφ. «Φτωχοπρόδρομος» ἐπικαλεῖται τὸν Μεσσίαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καί θὰ σώσῃ τὴν γλῶσσάν της. «...Ἐσὺ θὰ γίνῃς ἄλλος Ὀρφῆς. Θὰ μαλακώσῃς τὶς πέτρες· θὰ σέρνῃς κατόπι σου τὰ θεριά... Γιὰ σένα δουλέβουμε ὅλοι· γιὰ σένα μ' ἐφοκλία χαρίζω τὴ ζωὴ μου. Κάπου κάπου λοιπὸ νὰ μὲ θυμᾶσαι δίχως κάκητα καμιά, νὰ θυμᾶσαι καί νὰ συχωρνᾷς τὸν καημένο σου τὸν πρόδρομο –τὸ Φτωχοπρόδρομό σου». Εἰς τὸ Η' κεφ. «Πόλη καί Πολίτες» φθάνει εἰς τὴν Κωνταντινούπολιν «...Κάλια χίλιες νυχτιές σὰν καί κείνηνε πού πέρασα στὸ Παρίσι, παρὰ τὴν πρώτη νύχτα πού πλάγιασα στὴν Πόλη! Τέτοιο πράμα δέν τόπαθα ποτές. Καί μὴ νομίζετε πὼς εἶναι ὁ λόγος μου γιὰ ψύλλους ἢ κουνούπια... "Ὁχι. Ἄλλα εἶτανε τὰ δικά μου τὰ βάσανα... τὴν ὥρα ὅπου σηκώθηκα ἔμοιαζα πεθαμμένος· εἶχα χλωμιάσει, ἀσπρίσει, λιγνέψει καί κονταίνει... Τοῦ κάκου πέφτοντας στὸ κρεβάτι προσπαθοῦσα νὰ κοιμηθῶ. Ὅσπου νὰ χαράξῃ, δέν μπόρεσα μάτι νὰ σφαλήξω. Ἐνιωθα τέτοιο βάρος στὸ στῆθος, πού νόμιζα πὼς σήκωνα βουνό. Ἡ μάβρη πλάκα δέν εἶναι πιὸ βαρειά.

1. Πραγματικῶς πρῶτος γράφει τὴν γλῶσσαν αὐτὴν, διότι εἶναι ἰδική του γλῶσσα.

Κοβότανε ἡ ἀναπνοή μου, κρύος ἴδρος μὲ περέχυνε, τὸ στομάχι μου ἀνεβοκατέβαινε σὰν τὴ θάλασσα, καὶ κόντεβε νὰ γγίξη τὴ ράχη μου· τὸ κεφάλι μου φωτιά! Ἀνακατώθηκα, μὲ συμπάθειο, κι ὅλη τὴ νύχτα, πῆγα νὰ βγάλω τὰντερά μου¹ ... Τὸ πρωὶ φέρανε τὸ γιατρὸ κι ἄδικα τονὲ φέρανε... Εἶπε πὼς εἶχα λίγη ζάλη, πὼς εἴμουνε κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξίδι κι ἄλλα τέτοια... Ἐγὼ τὸ ξαίρω τί εἶχα. Χωρὶς νὰ μοῦ τὸ ξηγήσῃ ὁ γιατρός, ἔνιωσα μέσα μου τί γινότανε, ἅμα πάτησα τῆς πατρίδας τὸ χῶμα, ἅμα εἶδανε τὰ μάτια μου Τουρκιά. Καθόντανε οἱ μιναρέδες στὴν ψυχὴ μου· ἀδύνατο νὰ τοὺς χωνέψω. Οἱ μιναρέδες εἶναι πού ὅλη τὴ νύχτα μοῦ πλακῶνανε τὸ στῆθος. Ἀνάθεμά της ἐκείνη τὴν κόκκινη τὴ σημαία μὲ τὸ μισοφέγγαρο στὴ μέση, πού ἴσια ἴσια ἀντίκρι στὰ παράθυρα τῆς κάμερῆς μου εἶτανε ἀνεβασμένο ἀψηλὰ ἀπάνω στὸν Κουλά. Μοῦ ἔτρωγε τὸ σκότι, τὸ αἷμα μοῦ ρουφοῦσε. Ἄχ! τὰ καταραμένα τὰ φέσια! Μοῦ σκάνουνε τὴ χολή. Παλάτια, τζαμιά, τουρμπέδες, τίποτις ἀπ' ἀφτὰ νὰ μὴ διῶ! Τὸ αἷμα μου βράζει· τετρακόσιω χρονῶ μῖσος μοῦ πνίγει τὴν καρδιά! Δόστε μου, φέρτε μου, ὅ,τι κι ἂν εἶναι, ὅ,τι κι ἂν τύχη· κάτι πρέπει νὰ σπάσω: Δὲ θέλω, δὲν μπορῶ Τοῦρκο νὰ διῶ, δὲ θέλω Τοῦρκος κοντά μου νὰ βρεθῆ, ἀπὸ μακριὰ δὲ θέλω Τοῦρκο νὰ μυρίσω, δὲ θέλω νὰ ξαίρω, πὼς εἶναι Τοῦρκοι στὸν κόσμο, Τοῦρκο δὲ θέλω νὰκούσω...» Κατόπιν ἀναλύει τὴν ψυχολογίαν τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν τὸ σύστημα τῆς ἀναπτύξεως φιλικῶν δεσμῶν μετὰ τῶν συμπολιτῶν των Τούρκων μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ὑποτάξουν αὐτὸν πνευματικῶς καὶ οἰκονομικῶς καὶ οὕτω νὰ τὸν ἔχουν ὑποχείριον. «...Οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες ἔτσι κυβερνιοῦνται, ἔτσι ζοῦνε, ἔτσι πεθαίνουνε. Κάπου κάπου σοῦ λένε: «Ἡ ἀνάπτυξις τῶν γραμμάτων ὑπῆρξε τὸ μέγιστον αἴτιον τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος» ἢ «τὰ σχολεῖα, ἢ ἐκπαιδεύσεις τρέφουσιν ἀκαταπαύστως τὸν πατριωτισμὸν» κι ἄλλα τέτοια πολλά· κι ἄλλοι τὰ λένε ἄλλοῦ, καὶ θὰ τὰ λένε ἀκόμη χρόνια. Καὶ σ' αὐτὸ ἔχουνε ἄδικο οἱ καλοὶ μας οἱ Πολῖτες καὶ κακὰ τὸ λένε. Τὸ σκολεῖο ὄχι μόνο δὲ θρέφει τὸν πατριωτισμό, μὰ καὶ τὸν καταστρέφει· κόν-

1. Θὰ εἶναι τελείως ἀναίσθητος ἐκεῖνος, ὅστις δὲν θὰ θαυμάσῃ τοιαύτην φιλοπατρίαν.

τεψε καὶ τὸν ἔφαγε ὅλονε. "Ολους τοὺς παράδες τοὺς ἄρπαξε τὸ σκολειό· δὲν ἄφησε μισὸ παρὰ μήτε γιὰ τὸ στρατὸ μήτε γιὰ τὸ ναφτικὸ. Ἄντις ἄρματα, βιβλία, ἄντις στρατιῶτες, δασκάλοι ' ... "Οποῖος μάθη γράμματα, τουφέκι πιά δὲν πιάνει... "Ας ἔχη γειὰ ὁ Ἄλέξαντρος ὁ πρίγκηπας τῆς Βουλγαρίας: Μαζί του θὰ κάμω χωριό.—«Πρῶτα ἄρματα καὶ καλὸ στρατό, ἄκουσα πὼς εἶπε μιὰ μέρα, ἔπειτα βλέπουμε γιὰ Πανεπιστήμια καὶ μάθηση». Ἄφτου κλίνω καὶ γώ. "Οσο θωρῶ τὰ λαμπρὰ τὰ χτίρια, λυποῦμαι τὶς πέτρες ποὺ πήγανε τοῦ κάκου, κι ἄντις νὰ σπάσουνε κεφάλια, γίνανε σκολειό. Οἱ πέτρες ποὺ ξέρουν τί θὰ πῆ σκλαβιά, μέσα τους θὰ τῶχουν καημό». Τὸ Θ' Κεφ. ἐπιγράφεται «Cabinet de Lecture». Ἐπειδὴ εἶνε φρόνιμον «νὰ ζῆ κανεὶς σὰν ποὺ συνηθίζουνε καὶ ζοῦνε ὅσοι ζοῦνε στὸν τόπο ποὺ βρίσκεται, νὰ τρώη τὸ φαί τους, νὰ στρώνη τὸ κρεβάτι του σὰν ποὺ τὸ στρώνουνε, καὶ νὰ ρουχαλίζη μὲ τὸν ἴδιο κρότο» ἐπεσκέφθη, ὅπως καὶ οἱ λοιποὶ συμπολιταὶ του, τὴν λέσχην καὶ ἐκάθησεν εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ ἀναγνωστηρίου, (τὸ «διαβαστήρι, ποὺ τὸ καταλαβαίνει ὅλος ὁ κόσμος», μὰ τί νὰ γίνη καὶ γιὰ τὸν ὅλοσ νὰ καταλαβαίνη;). Ἐπεχείρησε ν' ἀναγνώσῃ ἑλληνικὰς ἑφημερίδας. Πῆρε μιὰ γαζέτα, ἀλλὰ εὐρέθη πρὸ τοῦ ἐξῆς περιέργου φοινομένου· ἐνῶ ἀνεγίνωσκε λέξεις ἑλληνικὰς, ἐνόμιζεν ὅτι τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀνεγίνω-

1. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ εἶπη τις ἂν ἰσχυροτέρα εἶναι ἡ ἀγανάκτησις ἢ ἡ ἀηδία, τὴν ὁποῖαν προξενεῖ ἡ θλιβερά αὐτὴ θεωρία. Παραχωρεῖ ὅλην τὴν δύναμιν εἰς τὸν ὑλικὸν παράγοντα καὶ περιφρονεῖ τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποῖα καλλιεργεῖται διὰ τοῦ σχολείου. Τὰ «ἄρματα» δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίαν, ἂν οἱ στρατιῶται, οἵτινες τὰ κρατοῦν, δὲν ἔχουν ψυχὴν καὶ «οἱ στρατιῶτες» δὲν ἔχουν ψυχὴν, ἂν δὲν ὑπάρχουν «δασκάλοι». «Στὸ μεγάλο τὸ Σηκωμό» δὲν ἐπολέμησαν τὰ ἄρματα καὶ δὲν ἐνίκησαν τὸν δεσπότην τὰ ἄρματα, ἀλλὰ ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ. Τὰ ἄρματα ἦσαν τόσον ἀσήμαντα, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ τόσον μεγάλη. Καὶ εἰς τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους τοῦ 1912, τῶν ὁποίων ἐπέζησεν ὁ συγγραφεὺς, δὲν ἐνίκησαν πάλιν τὰ ἄρματα. Ἐνίκησαν «οἱ δασκάλοι», τοὺς ὁποῖους τόσον ὑβρίζει καὶ οἱ ὁποῖοι ἐπότισαν μὲ ἄφθονον αἷμα τὰ πεδία τῶν μαχῶν.

2. Ἄν εὐρεθῇ Ἕλληνας, ὁ ὁποῖος, ἀκούων τὴν λέξιν «διαβαστήρι», θὰ ἐννοήσῃ ὅτι πρόκειται περὶ τῆς αἰθούσης τοῦ ἀναγνωστηρίου, πρέπει ὠρισμένως ν' ἀνακηρυχθῇ γλωσσολογικὸν τέρας!

σκε αὐτὰς εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν. Ἐνῶ τὸ ἀλφάβητον ἦτο ἑλληνικόν, αἱ λέξεις ἐνεφανίζοντο γαλλικαί, ἀντελαμβάνετο αὐτὰς μετὴν γαλλικὴν σημασίαν. Ἐπίεσε τὸν ἑαυτόν του ν' ἀναγνώσῃ ἑλληνιστί, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον. Ἀντὶ π.χ. νὰ ἀναγνώσῃ «Αἱ δυνάμεις προτίθενται νὰ ἀκολουθήσωσι τὸ ἐπόμενον πρόγραμμα πρὸς λύσιν τοῦ Βουλγαρικοῦ ζητήματος», ὅπως ἔγραφον αἱ ἑφημερίδες, «les puissances se proposent de suivre le programme suivant pour la solution de la question Bulgare» κ.ο.κ., πάντοτε δὲ ἡ γαλλικὴ ἀντίληψις τοῦ ἑλληνιστὶ γραμμένου κειμένου ἦτο ἐπικρατεστέρα εἰς αὐτόν. Κατόπιν περιεπλάκησαν περισσότερον τὰ πράγματα. Καθ' ὅσον ἐπίεζε τὸν ἑαυτόν του νὰ ἀναγνώσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν, τόσο ἐξέφευγε. Δὲν ἀντελαμβάνετο πλέον μόνον γαλλιστί τὰς ἑλληνικὰς λέξεις, ἀλλὰ καὶ γερμανιστί. Ἐνῶ αἱ ἑφημερίδες ἔγραφον, ἐπὶ παραδείγματι: «Θεωροῦμεν ὄχι ἀνάξιον τοῦ κόπου νὰ ἐρευνησωμεν εἰς τί ἔγκεινται αὐταὶ αἱ δικαιολογίαι», ἐκεῖνος ἀνεγίνωσκε «Wir betrachten es nicht der Mühe unwerth zu untersuchen, worin diese Rechtfertigungen liegen». Τὸ κακὸν θὰ προὔχωρει, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν ἐγνώριζεν ἄλλας γλώσσας. «Κρῖμας ποὺ δὲν ἔμαθα παιδί τ' ἀγγλικά! Εἶχα πάρει γιὰ δυστυχία μου μιὰ δασκάλισσα, ὅταν εἶμουνε πιά παλληκάρι, κι ἀντὶς νὰ μὲ σπουδάσῃ, μοῦ ἔμαθε... κάλλια νὰ μὴ σᾶς τὸ πῶ». Ἐπὶ τέλους ἐνόησε κατὰ τῖνα τρόπον ἔπρεπε ν' ἀναγινώσκῃ. «Κατάλαβα τότες πῶς ἔπρεπε νὰ διαβάζω ἀνάποδα· ἀντὶς πρῶτα νὰ τὰ διαβάζω ἑλληνικά, εἶτανε πάλι πιὸ σωστὸ νὰ τὰ λέω μέσα μου γαλλικά, ἔπειτα νὰ κοιτάζω τὰ τυπωμένα γράμματα». Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν πολὺν κόπον καὶ τὴν ἀηδίαν δὲν κατώρθωσε ν' ἀντισταθῇ εἰς τὸν ὕπνον. Ἀπεκοιμήθη καὶ εἶδε τρομερὸν ὄνειρον. Εἶχεν ἐνώπιόν του τὸν χάρτην τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ μεγάλον ὄση εἶνε ἡ ἑκτασις τῆς Εὐρώπης. Ἐκάστη χώρα διεκρίνετο μετὸ ἰδιαιτέρον της χρῶμα, ὅπως γίνεται εἰς τοὺς συνήθεις χάρτας. Ὅρη, θαλάσσας κτλ. δὲν ἀνέγραφεν ὁ χάρτης, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους εἶχεν ἐζωγραφισμένους εἰς περίεργον στάσιν. «Δὲν εἶτανε ὄρθιοι· μὰ δὲν μπορούσα νὰ πῶ κιόλας πῶς εἶτανε καθισμένοι. Στεκόντανε κεῖ σὰν καμπούρηδες, με σκυφτὴ ράχη, με τὸ κεφάλι ἀψηλά· κάθε ἄνθρωπος—καὶ τοὺς ξεχώριζες ἕναν ἕναν—εἶχε τὰ δυὸ χέρια ἀκουμπισμένα

στά γόνατα, σὰ νὰ βασιτιότανε γιὰ νὰ μὴν πέση μπρούμυτα καὶ κάμη κουτροβάλα. Τὸ πιγούνι τοῦ καθενὸς πήγαινε νὰγγίξη τὰ ποδάρια του κ' ἡ ράχη τους γινότανε καμάρα. Τὸ στόμα τους εἶτανε ἀνοιχτό, ὀλωνῶν, κ' ἔχασκε φοβερὰ, σὰν τρύπα μάβρη. Φέρνανε ἀηδία. Καὶ γιατί παρακαλῶ στεκόταν ἔτσι; Γιατὶ ξεκαρδιζόντανε ἀπὸ τὰ γέλια». Ὅλα αὐτὰ τὰ ἑκατομμύρια τῶν ἀνθρώπων εἶχον τὰ βλέμματά τους ἐστραμμένα πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν συγγραφέα καὶ ἔβλεπον τὰς ἐφημερίδας ποὺ ἀνεγίνωσκε. «Ἄξαφνα σταθήκανε καὶ καθαρὰ καθαρὰ—σὰ νὰ τοὺς ἄκουγα καὶ τώρα—εἶπαν ὅλοι τους μαζί με μιὰ φωνὴ ποὺ ἔμοιαζε νὰ σφυρίζη· «Ἀπόγονοι τοῦ Περικλή, ἀφτὰ εἶναι τὰ Ἑλληνικά σας; Μ' ἀφτὰ εἶναι ποὺ θὰ μᾶς πιάσετε; Μὲ τὴν ψευτοκαθαρέβουσα ποὺ μιλάτε, καλὰ τὴν κουρελλιιάσατε τὴ γλώσσα τοῦ Περικλή! Ἀλήθεια καταντήσατε βάρβαροι, σὰν ποὺ τὸ λέτε κάποτε οἱ ἴδιοι. Κάτω τὸ κοντύλι! Πήρατε ἄσκημο δρόμο. Δὲν ἔχει τόπο γιὰ σᾶς μέσα στὸν πανάγιο, τὸ σοβαρὸ ναὸ τῆς Ἑβρωπαϊκῆς ἐπιστήμης». Ὁ συγγραφεὺς δύναται νὰ ἀνεχθῆ νὰ περιγελᾷ ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰ ἐπιτρέψη εἰς τοὺς ἄλλους νὰ τὸν εἰρωνεύωνται καὶ νὰ τὸν ὑβρίζουν. Εἰς τὸ ἄκουσμα λοιπὸν αὐτῶν τῶν λόγων «κόρωσε», ἔγινε ὅλος θυμὸς «κι ἀπὸ τὴ σκάση τὴν περίσσια πήγαινα νὰ πνιγῶ. Θέλησα νὰ τοὺς ἀποκριθῶ, μὰ χάθηκε ἡ φωνή μου. Τί, τί νὰ τοὺς πῶ; Τί ἀπάντηση νὰ τοὺς δώσω, ποὺ εἶτανε τὰ λόγια τους ἀλήθεια;»

Ὁ συγγραφεὺς μετὰ τὸ Cabinet de Lecture, τὸ «διαβαστήρι», ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ζωντανότερον τὴν ἀσυμφωνίαν τῆς γραφομένης γλώσσης, τῆς καθαρευούσης, πρὸς τὴν ὀμιλουμένην. Μετεχειρίσθη ὅμως ἀτυχῆ εἰκόνα ἢ τοῦλάχιστον ὄχι πολὺ πειστικὴν. Ἄν ὁ ἴδιος, βλέπων λέξεις μετὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀνεγίνωσκεν αὐτὰς γαλλιστί ἢ γερμανιστί, συνέβαινε διότι δὲν ἔζησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεπῶς δὲν κατεῖχε τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ὡς νεκρὰν ἐκ τῶν μελετῶν του. Οἷοσδήποτε ἄλλος, ὁ ὁποῖος ἔζησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν θὰ ὑφίστατο αὐτὸν τὸν δαλτωνισμόν.

Εἰς τὸ Ι' Κεφ. περιγράφει τὸν ἀδελφόν του Γιάννη, ὁ ὁποῖος ἦτο

συγχρόνως «ἄρνι καὶ λιοντάρι». «Ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης εἶτανε ἄλλος Ἀκρίτας... Ὁ Ἀκρίτας κουβέντιαζε μιὰ μέρα μὲ τὴν ἀγαπητικιά του· εἶτανε κι ὁ ἀφτοκράτορας μπροστά. Ἄξαφνα πετιέται μέσα ἀπ' τὰ δάσητα ἓνας δράκος μεγάλος σὰν τὸ βουνό. Τρέχει ὁ δύστυχος ὁ ἀφτοκράτορας, τὰ χρειάζεται, πὰ' νὰ φύγη, κι ὁ Ἀκρίτας ἀμέσως πιάνει μὲ τὰ δύο δάχτυλα τὸ δράκο, τότε σηκώνει, τὸν τινάζει ψόφιο κατὰ γῆς καὶ λέει μὲ γλυκὸ χαμόγελο· «δὲν ἄξιζε τόσο κόπο, βασιλιά μου». Τέτοιος εἶτανε κι ὁ ἀδερφός μου ὁ Γιάννης... Ἔπρεπε νὰ φάη τὸ πρωὶ δύο ψωμιά, τὸ μεσημέρι τέσσερα, ὄχτῳ τὸ βράδι. Κάθε μέρα γύρευε νὰ τοῦ φέρουν ἓνα βόδι, τρία ἄρνάκια, δυὸ πρόβατα, πέντε ὄρνιθες, δέκα κουτόπουλα, δεκατέσσαρις λαγούς... καρίδες...κιοφτέδες...κεμπάπι...ρόστο πρέβιο μὲ φακή...ἀτζέμ πιλάφι...ντολμάδες...μπούτι ρόστο...σκεμπέ...καβουρμά...σουτζουκάκια...πατζάρια—φασούλια...Γιὰ κάθε πρᾶμα ποὺ ἔκανε καὶ ρωτοῦσεσες γιατί τὸκανε ἔτσι κι ὄχι ἄλλιῶς—ἢ γιὰ ἓνα τσιγάρο ποὺ ἄναβε, ἢ γιὰ κανένα ροῦχο ποὺ φοροῦσε, ἢ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἔβαζε τὸ καπέλλο του—σοῦ ἀποκρινότανε ἀναντάλλαχτα—«συνήθεια γὰρ ἔπεκράτησε παρ' ἡμῖν». Ἄμα μ' ἔβλεπε στὸ δρόμο μὲ κανένα φίλο—«χαίρετον» μᾶς φώναζε». Χάρις εἰς τὸν ἀδελφόν του τοῦτον ὁ συγγραφεὺς ἐπέτυχε νὰ γνωρίσῃ ὅλους τοὺς συντρόφους του «μαραγκούς, ράφτηδες, μπακάληδες, παπουτσήδες, καπνάδες, μπαρμπέρηδες, κρασάδες, χαμάληδες, μαστόρους, βαρκάρηδες, σομπατζήδες, λουστρατζήδες, μπαξεβάνηδες καὶ καϊξήδες». Ὄταν αὐτοὶ ὠμίλουν ὁ συγγραφεὺς «τσιτώνε τὰφτιά του, γιὰ νὰ μὴ τοῦ φύγη καμμιά λέξη, γιατί ἡ ἀλήθεια κάθεται στὸ στόμα τοῦ λαοῦ κ' ἡ καλή γλῶσσα στὰ χεῖλια του λουλουδιάζει. Δὲν τὸ νιώσανε ἀκόμα οἱ δασκάλοι, μὰ δὲ φταίω ἄγῳ. Ἔτσι εἶναι καὶ δὲν μπορῶ νὰ τάλλάξω». Διὰ τῆς περικοπῆς ταύτης ὁ Ψυχάρης δίδει τὴν ἐξήγησιν τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ του δημιουργήματος. Ἐλαβεν ὡς βάσιν τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ὀμιλοῦν οἱ μαραγκοὶ κτλ. καὶ ὅπως αὐτοὶ τὴν ὀμιλοῦν, —διότι ὁ ἴδιος δὲν τὴν ἐγνώριζε—τὴν ὑπήγαγεν εἰς γραμματικούς κανόνας καὶ τὴν ἐνεφάνισεν ὡς Ἐθνικὴν γλῶσσαν τῶν Ἑλλήνων. Ἄν μὴ τι ἄλλο, ἐφρόντισε τοῦλάχιστον νὰ πληροφορηθῇ ποῖον ποσοστὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀποτελοῦν αὐτοὶ ποὺ μνημονεύει;

Διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐγνώρισεν ἀκόμη τὸν πρωτοψάλτην καὶ τὸν «Τελαμέν», τὸν ὁποῖον δὲν ἤξευρε πῶς νὰ ὀνομάσῃ «Τέλαμον, Τελαμέν ἢ τουλούμι» καὶ τὸν Κυπαρίσσην, ὁ ὁποῖος εἰς κάθε ὁμιλίαν ἔλεγε: «Κάποιος τρομερώτατος Κυπαρίσσης, μᾶς γίνεται λόγος». Ὅλαι αὐταὶ αἱ γνωριμίαι γίνονται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ ἐκτίθενται εἰς τὸ Ι΄ Κεφ. διὰ νὰ ἀντλήσῃ ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ κακοῦ χαρακτήρος τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πιστεύουν, πῶς ὅ,τι αὐτοὶ ἔχουν ἢ λέγουν εἶνε τὸ ὀρθότερον καὶ περιφρονοῦν τοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν θέσιν τοῦ ζητήματός του, ὅτι ἡ ἀληθὴς γλῶσσα ὁμιλεῖται ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Εἰς τὸ ἐπόμενον Κεφάλαιον, τὸ ΙΑ΄, ψέγει τοὺς Ἑλληνας τῆς Κων)πόλεως, οἱ ὁποῖοι, δίδοντες σημασίαν εἰς τὰ πρόσωπα, ἐκφράζουσι παράπονα κατὰ τοῦ ἐκάστοτε Πατριάρχου, ἐνῶ ἔπρεπε ν' ἀποβλέπουν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον, ὡς εἰς σύμβολον θρησκευτικὸν καὶ ἔθνικόν. Ἐξηγεῖ τὰ αἷτια τοῦ χωρισμοῦ τῆς Δυτικῆς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἐκφράζει τὸν φόβον, μήπως, ἐξ ἀφορμῆς πολιτικοῦ τινος λόγου, ἀποσχισθῇ καὶ ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τῶν Πατριαρχείων, ἀφοῦ μάλιστα ἤκουσε καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος νὰ τῶν λέγουν «ὁ Πατριάρχης εἶναι Πατριάρχης στοὺς ραγιαδες. Ἄς πᾶ' νὰ βασιλέψῃ στὴν Πόλιν· ὄχι σὲ μᾶς. Τί γυρέβει στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴ Ρουσία, ποὺ εἶναι βασιλεία ἀνεξάρτητα;» Τὴν μειονεκτικὴν δύναμιν τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τοῦ λαοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Πάπα ἀποδίδει εἰς τὸ ὅτι ὁ «Ρωμιὸς δὲν ἔχει μέσα του μεγάλη τρέλλα γιὰ τὰ μυστήρια τῆς θρησκείας καὶ γιὰ τὴν πίστη, δὲν ἔχει τὴν πυρκαγιά... Γιὰ τοῦτο κι ὁ Πατριάρχης δὲν μπόρεσε ποτὲς νὰ γίνῃ σὰν τὸν Πάπα, δυνατὸς καὶ μεγάλος. Στὸ μεσαίωνα εἴτανε κάτω ἀπὸ τὸ βασιλιά· τονὲ λέγανε πρόβληση ἀφτοκρατορικὴ...» Τὸ ΙΒ΄ Κεφ. ἐπιγράφεται «Καπιτὰν μπουρντὰ γκελίορ». Περιγράφει μίαν ἐκδρομὴν τοῦ δι' ἀτμοπλοίου εἰς Μπουγιούγντερε. Λαμβάνων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ὀνομασίας ταύτης διατυπώνει τὴν γνώμην ὅτι, ὅπως τὸ γάλα χάνει τὸ χρῶμά του τὸ λευκόν, ὅταν πέσῃ ἐντὸς αὐτοῦ μιὰ ρανὶς καφέ «ἔτσι καὶ μὲ τὴ γλῶσσα· ἅμα βάλῃς μέσα ἕναν τύπο μονάχα ποὺ δὲν εἶναι ἀρχαῖος, τέλειωσε· δὲν εἶναι πιά ἡ γλῶσσα σου ἀρχαία· τίποτα δὲν εἶναι...» Ὁ καμαρότος

τοῦ ἀτμοπλοίου διὰ νὰ τὸν περιποιηθῆ, τῷ ἐπέτρεψε νὰ καθήσῃ ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ «μοῦ ἔφερε ἓνα σκαμνὶ γιὰ τὸ πανωφόρι μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ ξαπλώσω τὰ ποδάρια μου, ἓνα σκαμνὶ νὰ μοῦ βάλῃ καφέ καὶ λουκούμι». Τοῦ ἔδωσε μερικοὺς παράδες. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐπειδὴ ὁ πλοίαρχος εἶχεν ὑπηρεσίαν πρὸς τὴν πλευράν, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐκάθητο, ἦλθεν ὁ καμαρότος καὶ τῷ εἶπε· «Καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ» δηλ. «νὰ σηκωθῆ γιὰτὶ ὁ καπιτάνιος ἔρχεται». Αὐτὴ ἡ φράσις τὸν ἀνεστάτωσε, διότι τὴν ἐπαραλλήλισεν εἰς τὴν φαντασίαν του μετὰ τὴν πρώτην ἔλευσιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Κων)-πολιν. Ὁ πλοίαρχος ἦτο αὐτὴ ἡ Τουρκία, ἡ ὁποία ὁμοίως ἦλθε καὶ εἶπεν εἰς τοὺς Ἕλληνας «καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ».

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν προσβλητικὴν αὐτὴν πρόκλησιν δίδει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ ἐπόμενα ΙΓ' καὶ ΙΔ' Κεφ. ὑπὸ τοὺς τίτλους «Τὰ «Μνηματάκια» καὶ «Ὁ Μαχμούτης». Ὄταν ἔφθασεν εἰς τὴν Πόλιν, ἐπιστρέφων ἐκ Μπουγιούγντερε, ἤρχισε πλέον νὰ νυκτώνῃ. «Μὲ τὸ μέτωπο κατεβασμένο, μ' ἀργοκίνητο ποδᾶρι, πῆγαινα σιγὰ σιγὰ ἀνάμεσα στὸ λαό, μέσα στὸ πλῆθος ποὺ μὲ σκουντοῦσε, ποὺ μὲ ζουλοῦσε, ποὺ μὲ πατοῦσε γιὰ νὰ περάσῃ... Ἡ φαντασία μου ἀμέσως παίρνει δρόμο· στράβει ὁ νους μου· στὸ κεφάλι μου μέσα σηκώνονται φουρτοῦνες. Μάλιστα, ἅμα βρεθῶ κοντὰ στοὺς δικούς μας, μοῦ ἔρχεται μιὰ δύναμη ξεχωριστή· κάτι θέλω νὰ φανῶ, κάτι θέλω νὰ τοὺς εἶμαι. Δὲ συμφωνοῦμε σ' ὅλα, μὰ δὲ μὲ μέλει! Ὅ,τι ἔχω μέσα μου, θὰ τοὺς τὸ πῶ, θὰ τὸ βγάλω ὄξω, θὰ τοὺς καταπείσω, θὰ τοὺς πολεμήσω κι ἄς πιαστοῦμε, ἂν τύχῃ ἀνάγκη, χέρια μὲ χέρια! Γίνουμαι σὰν τὸν ἀρχαῖο μας τὸ γίγαντα, ὅταν ἀγγιζέ τῆ γίς. Τέτοιες ὤρες πλατάνους ξεριζώνω...» Προχωρῶν, ἔφθασεν εἰς τὸ τούρκικο νεκροταφεῖον «τὰ Μνηματάκια». Ἡ θεὰ τῶν σαρικῶν, ποὺ ἦσαν ἐπὶ τῶν μνημάτων ἦναψαν τὸν θυμὸν του καὶ ἐγέμισαν τὴν ψυχὴν του ἀπὸ μελαγχολίαν καὶ ἀγανάκτησιν. Ὀλίγον μακρύτερον ἐπαιάνιζεν ἡ μουσικὴ. «...Τί εἶχανε οἱ μουσικάντηδες κ' ἔμοιαζε ἄξαφνα σὰ νὰ τοὺς ἔπιασε τρέλλα; Τί εἶχανε μέσα τους ποὺ τοὺς δαιμόνιζε μὲ τέτοιο τρόπο; Εἶχαν ἔρωτα καὶ φωτιά...» Ἐνιωθα μέσα μου, πῶς γινόμουνε ἄξαφνα πιὸ γενναῖος, πιὸ ἀντρείω-μένος παρά ποτές. Κοίταζα ἀντίκρι κατὰ τὴν Πόλη, κοίταζα κατὰ

τὰ μέρη τῆς Ἀγίας Σοφιάς, ὅπου φαινόντανε τὰ Τούρκικα τζαμιά καὶ παρέκει τὰ μνήματα τῶ Σουλτάνων. Κοίταζα μάτι ἀγριωμένο, φοβερό. Εἶχα τὴν καρδιά γεμάτη πείσμα καὶ μοῦ ἐρχότανε ὄλο νὰ φωνάξω.—«Ἐδῶ εἶμαι· κανένα σας δὲ φοβοῦμαι. Χριστιανὸς Τοῦρκο δὲν τρέμει». Ἀστραπὲς οἱ ματιές μου, οἱ γροθιές μου σηκωμένες καὶ γινόμενε ὄλος μέσα μου θεριό...» Ἐκεῖ πού ἐκάθητο εἶδε μίαν τρομερὰν ὀπτασίαν. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἀπὸ τοῦ Μαχμούρη τὸν τουρμπέ, ἐξήρχετο «μιὰ παράξενη ἀσπράδα», ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ κινῆται. Ὁμοίαζε μὲ ὀλόλευκον σινδόνι πού ἐπέτα. «Πήγαινε καβάλλα σὲ μιὰ πέτρα ὀλόμαυρη, πού εἶχε σαρίκι στὴν ἄκρη». Εἰς τὸ μέτωπον εἶχε μισοφέγγαρον. εἰς τὸ χέρι «κερτί» Τούρκικο σπαθί. Ὅσον ἐπροχώρει τόσο ἐμεγάλωνε. «Κατάλαβα πῶς ἐμένα χύρεβε, γιατί ἐρχότανε ἴσια στὸν τόπο πού καθόμουνε, καταπάνω μου». Ἦτο τὸ φάντασμα τοῦ Σουλτάν Μαχμούτη, πού ὁμοίαζε «πιότερο Μαχμούρης». Ὅταν ἐπλησίασε, μὲ πολὺν θυμὸν καὶ μὲ φωνὴν τρέμουσαν τὸν ἐπέπληξε, διότι ἔφερε νέας ιδέας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐσκόρπιζε τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. «Μπαρούτι πνές καὶ φωτιά... Λεφτεριά λές ὄλο πῶς θέλεις καὶ πῶς δὲν μᾶς θέλεις ἐμᾶς...» Ἀφοῦ ἐξηκολούθησε νὰ τὸν φοβερίζη καὶ τὸν ὑβρίζη καὶ εἶδε πῶς δὲν ἐπετύγχανε νὰ τὸν προσελκύσῃ πρὸς τὸ μέρος του, ἐπεχείρησε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν πειθῶ. Τὸν συνεβούλευσε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ σύστημα τῶν προγόνων του καὶ τῶν συμπολιτῶν του, οἱ ὁποῖοι θυσιάζοντες μικρὰ πράγματα ἀπέναντι τῶν Τούρκων, κατῶρθωναν νὰ εἶνε ἡσυχοὶ καὶ ἰσχυροί. «Τέτοια μοῦ ἔλεγε ὁ Μαχμούτης· τρίζανε τὰ δόντια του, βροντοῦσε ἡ φωνή του, κι ὅσο μιλοῦσε σαλέβανε τὰ σαρίκια, ἀνοιγε τὸ χῶμα κ' ἕνας ἕνας οἱ Τοῦρκοὶ βγαίνανε ἀπὸ τὸν τάφο τους καὶ τριγυρίζανε τὸν καλίφη τους». Τὸν ἐκοίταξε κατάματα καὶ τῷ εἶπε· «...Μάθε το, Μαχμούτη, γιατί φαίνεται πῶς δὲν τὸ ξαίρεις. Ὁ κόσμος εἶναι δικός μου. Μὴ ρωτᾶς τῶνομά μου· μὴ γυρέβης νὰ σοῦ πῶ ἅ μὲ λένε Πέτρο, Γιάννη ἢ Θανάση. Θέλεις νὰ σοῦ τὸ φτύσω στὴ μούρη καὶ νὰ στράψῃ τὸ μάγουλό σου σὰν μπατσιά; Λεφτεριά, λεφτεριά μὲ λένε. Δὲν εἶμαι ἕνας, εἶμαι λαός. Δὲν εἶμαι ἄνθρωπος, εἶμαι ιδέα. Δὲν εἶμαι Ρωμιός, εἶμαι Ἑβρώπη. Κόσμος εἶμαι...ποιὸς εἶσαι σὺ καὶ μοῦ μιλάς μὲ τόσο θάρ-

ρος, έμένα τόν Ποιητή; 'Από τὸ δρόμο μου νὰ φύγης... Σηκώθηκα τότες ἡσυχος καὶ φοβερός. Φύσηξα κι ἄρχισε τότε ὁ Μαχμούτης νὰ τρέμη σὰν τὸ ψάρι...» Ἐξαφνα ἠκούσθη μία φωνὴ τρομερὰ ὡς ὁ θάνατος. Ὁ ἀδελφός του Γιάννης ἐνεφανίσθη εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου καὶ ὤρμησε ἐναντίον τῶν Τούρκων, τοὺς ὁποίους ἔσπρωξε μέχρι τῆς θαλάσσης, φωνάζων «Δρόμο, δρόμο· ἔρχεται καὶ νὰ τος! Τᾶφεντικό σας φτάνει». «Ἐβραζε ὁ θυμός του· σειότανε τὸ κορμί του, σὰν τὸ δέντρο ποὺ ἄνεμος τὸ περεχύνει· έμένα ἔδειχνε στοὺς Τούρκους μέ φοβέρες· ἕνας ὄλεθρος ἦ φωνὴ του·—«Δρόμο, δρόμο τὰ σκυλιά. Καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ»¹. Τὰ κεφ. ΙΕ'—Κ' ἀφιερώνει εἰς τὴν ἐπίσκεψίν του τῆς νήσου Χίου καὶ ἰδίᾳ τοῦ χωρίου Πυργί. Εἰς τὸ ἀτμόπλοιο συνεταξίδευε μέ ἕνα διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν συνομιλίαν των διώρθωσε τὸ «νόμισα» εἰς «ἐνόμισα». Αὐτὸ τὸ «ε» ποὺ προσετέθη εἰς τὸ «νόμισα» δίδει ἀφορμὴν εἰς τὸν Ψυχάρην μέ εἰρωνικωτάτας σελίδας νὰ καυτηριάσῃ τὴν καθαρεύουσαν καὶ νὰ ἐξευτελίσῃ τοὺς «δασκάλους». «Τέλος τῶν τελῶνε» ἔμαθε τὴν ἀλήθειαν. Οἱ ὄπαδοὶ τῆς καθαρευούσης πιστεύουν, ὅτι τὴν ψυχικὴν ἀνωτερότητα ἀποδεικνύει ἡ ἀρχαϊκότης τῶν λέξεων καὶ οὐχὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ σκέψεις. «Οἶπιὸ μπόσικες ἰδέες σὰ διαμάντι γυαλίζουνε· τὰ πιὸ παρακατιανὰ φρονήματα, μέ τὴν καθαρέβουσα σοῦ φαίνονται μαργαριτάρια». Νομίζουν πῶς εἶνε πατριῶται ἂν «μετροῦνε πόσες δοτικὲς κατορθώνουνε κάθε μέρα νὰ ποῦνε ἢ νὰ γράψουνε, πόσες εἶπανε τὴ δευτέρα καὶ πόσες τὴν τρίτη», καθ' ὃν χρόνον ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός στενάζει ὑπὸ τὸν ζυγόν. Εἰς τὴν πόλιν τῆς Χίου δὲν ἔμεινε πολὺ, διότι «εἶναι πάρα πολλοὶ Τοῦρκοι καὶ μοῦ ἔρχεται πλήξη νὰ τοὺς βλέπω... Ἐνα πρωὶ μέ τὸ σιὸρ Κωστή κάτσαμε ὁ καθένας στὸ μουλάρι μας καὶ σύραμε γιὰ τὰ μαστιχόχωρα. Ἀνεβαίναμε ἀψηλὰ ἀψηλὰ μέ τὰ ζᾶ...» Καθ' ὁδὸν ἀνοίγει συζήτησιν μέ τὸν σιὸρ Κωστή περὶ Ὁμήρου, ἀναπτύσσει δὲ τὴν θεω-

1. Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῆς τυραννίας τῆς καθαρευούσης θὰ ἐπιφέρῃ κατὰ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν Τούρκων. Καταδιώκει τὴν καθαρεύουσαν ὁ ποιητής, καὶ νικητῆς τῆς φωνάζει «καπιτάν μπουρντὰ γκελίορ».

ρίαν ὅτι δὲν ὑπῆρξεν Ὁμηρος, ἀλλ' ὅτι τὸ Ὀμηρικὸν ἔπος ἀποτελοῦν συναρμογαὶ διαφόρων δημοτικῶν ᾄσμάτων. «Στὸν καιρὸ τοῦ Ὀμήρου ἀρφάβητο δὲν εἶνε ἀκόμη». Ἡ γλῶσσα τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τῆς Ἰλιάδος εἶνε δημοτικὴ. «Σὰν μπέης, μπέης ἔρχεσαι, σὰν μπέης κατεβαίνεις—σὰν κυπαρίσσιν ἀψηλὸ μέσ' στὸ χωριό μας μπαίνεις» τραγουδοῦν οἱ κάτοικοι τοῦ Πυργιοῦ, ὅταν εἰσέρχεται εἰς τὸ χωριόν. Ἀγαπᾷ πολὺ τοὺς «Πυργούσιους» διότι «ποτές δὲν πάτησε Πυργούσης στὸ σκολεϊό». Εἰρωνεύεται πάλιν τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ταξιδεύσῃ διὰ τὰς Ἀθήνας. «Πάω στήν Ἀθήνα! Ἄβριο, ἄβριο ἀναχωράω. Πρέπει νὰ προσέξω καλὰ νὰ μὴν πῶ ἀνοησίες, νὰ λέω «ἄρτος» ἀντὶ «ψωμί», ἀντὶς «κρασί» νὰ λέω «οἶνος», νὰ μιλῶ «κορακιστί» κ' «εὐγενιστί»... νὰ ξεχάσω τὴ γλῶσσα μας καὶ νὰ μάθω τὴν καθαρέβουσα».

Πρὶν περιγράψῃ τὴν ἀφίξίν του εἰς Ἀθήνας, παρενθέτει τὸ ΚΑ' κεφ. ὑπὸ τὸν τίτλον «Συμβιβασμός», ἐν τῷ ἑποίῳ κατακρίνει καὶ ἀποδεικνύει πλανωμένους τοὺς ἀσπαζομένους τὴν μέσην ὁδόν, ἐκείνους δηλ. οἱ ὅποιοι θέλουν τὴν ἀπλοποίησιν τῆς καθαρευούσης καὶ τὴν κάθαρσιν τῆς δημοτικῆς καὶ οἱ ἑποῖοι δὲν γνωρίζουν οὔτε τὴν μίαν οὔτε τὴν ἄλλην. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι νομίζουν, πῶς δύο καὶ δύο κάμνουν 4. «Μὲ τὸ συμβιβασμὸ κι ἄφτὸ τὸ διορθώνεις· τὰ δυὸ καὶ τὰ δυὸ τὰ κάνεις πέντε—φτάνει νὰ βρεθῆς σὲ ἀνάγκη... Πάρε τώρα τὴ γεωμετρία. Τί σοῦ λέει;... τὸ τετράγωνο τῆς ὑποτείνουσας¹ ἐνὸς ὀρθογώνιου τρίγωνου εἶναι ἴσιο μὲ τὰ δυὸ μαζὶ τὰ τετράγωνα ποὺ βγάζουνε τᾶλλα δυὸ πλεβρά, ὅταν τὰ συμποσώσης τὸ ἓνα μὲ τᾶλλο». Ὁχι, λέγουν οἱ συμβιβασμοὶ «εἶναι τρίγωνον ποὺ ἔχουν τρεῖς γωνιές, μὰ μπορεῖ πάλαι νὰ μὴν ἔχουνε καὶ τόσες ἢ οἱ δυὸ γωνιές εἶναι ἴσιες μὲ δυὸ μισογωνιές ἢ μὲ δυὸ μισορθογωνιές».

Εἰς τὸ ΚΒ' κεφ. «Οἱ Ἀρχαῖοι» περιγράφει τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, τῶν ὁποίων ὑμνεῖ τὴν ὠριότητα καὶ τὸ μεγαλεῖον. Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν συνήντησεν ὄλους τοὺς ἀρ-

1. Οἱ βοηθοὶ τοῦ Μιστριώτου διὰ νὰ ἐξεγείρουν τὴν κοινὴν γνώμην ἐναντίον τοῦ Ψυχάρη καὶ γενικῶς τῶν δημοτικιστῶν διέδωκαν, ὅτι οὗτος ὠνόμαζε τὴν «ὑποτείνουσαν» «ἀποκατινὴ τεντόστρα».

χαίους φιλοσόφους και συγγραφείς, τὸν Σωκράτην, τὸν Πλάτωνα, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδη, τὸν Σοφοκλῆν, τὸν Ἀριστοφάνην, τὸν Περικλῆν, τὸν Δημοσθένην, τὸν Ξενοφῶντα, τὸν Παρμενίδη, τὸν Ξενοφάνην, τὸν Ἡράκλειτον κτλ. «Περπατούσανε, καθόντανε, πηγαίνανε δὴ καὶ κεῖ, πιάνανε τὶς κουβέντες, γελούσανε καὶ φιλοσοφούσανε. Παρατήρησα ὅμως, πὼς πάντα γυρίζανε τὴ ράχη στὸ Πανεπιστήμιο... Παρατήρησα κι ἄλλο ἓνα· οἱ Ἀρχαῖοι δὲ μιλούσανε ἀρχαῖα, μιλούσανε Ρωμαῖκα... Οἱ ἀρχαῖοι ποὺ ζήσανε καὶ κεῖνοι μαζί με τὴ γλῶσσα, ἀφοῦ καὶ τώρα τοὺς ἔβλεπα ἀκόμη στὴν Ἀκρόπολη, λίγο λίγο, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουνε οἱ ἴδιοι, μιλούσανε τὴ δημοτική. «... Ἡ καθαρέβουσα! Εἶναι ἄξιοι νὰ κάμουνε τὸν κόσμον νὰ πιστέψη, πὼς τόντις μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε τέτοια βάρβαρα γλῶσσα! Πάντα μιλούσαμε τὴ γλῶσσα τοῦ καιροῦ ὅπου ζούσαμε». Τὰ ΚΓ' καὶ ΚΔ' Κεφ. ἀφιερώνει ἀκόμη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν γλῶσσαν. «Μιὰ μέρα θὰ φέρουμε τὴν καθαρέβουσα στὸ κακουργιοδικεῖο» καὶ ἐκεῖ θὰ ἀποδειχθῆ, ὅτι αὕτη δὲν ἔχει θέσιν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, διότι καταστρέφει τὴν γλῶσσάν του, ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι τὴν καλλωπίζει. «Κ' ἔτσι θέλει δὲ θέλει ἡ καθαρέβουσα πιά θὰ σωπάση. Θὰ εἶνε τόντις χρυσῆ ἐποχὴ, ἢ ἐποχὴ ποῦ σᾶς λέω... Πολλὰ θάματα θὰ διῆτε. Οἱ δασκάλοι θὰ περηφανεύονται, ποὺ θὰ μιλοῦνε σὰν τὸ λαό. Ὁ Χατζιδάκης θὰ μὲ βρίζη πρόστυχα. Ὅνοι δὲ θὰ βρίσκονται πιά πούπετα· θὰ εἶναι ὅλοι γαιδάρει... Στὰ σκολεῖα θὰ παραδίνουνε τὸ Ταξίδι μου· μὰ οἱ προκομμένοι θὰ φωνάζουν κ' οἱ δασκάλοι θὰ παραπονιοῦνται, ποὺ ἡ γλῶσσα μου δὲν εἶνε ἀρκετὰ δημοτική».

Εἰς τὰ ΚΕ' καὶ ΚΣΤ' ἀσχολεῖται πάλιν με τοὺς συμβιβαστικούς καὶ τελειώνει με τὸ Κεφ. «Ἑλληνικὸς στρατός»: «Θέλω τὸ στρατιώτη μὲ περηφάνεια· θέλω ν᾿ ἄχη τὸ φιλότιμό του... Τί σᾶς πειράζει νὰ βαστῶ ἴσια τὸ κεφάλι μου; Στὸν πόλεμον νὰ μὲ διῆτε. Ζαίρω καὶ κεῖ ἴσια νὰ τὸ βαστῶ. Καὶ κεῖ περήφανος εἶμαι· μπροστὰ στὸν Τοῦρκο δὲ φέβγω... Ἐναν κουρελλιασμένο στρατιώτη δὲν εἶδα στὴν Ἑλλάδα. Ἡ φορεσιά τους πάντα σωστή, τὸ φέρσιμό τους ἀπλὸ καὶ καλό, οἱ τρόποι τους παλληκαρίσοι... Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ γὰρ σὲ πολλὰ συμφωνοῦμε. Καὶ κεῖνοι παραπονιοῦνται γιὰ τὴ βάρβαρα

γλώσσα, πού τούς φτιάσανε οί δάσκαλοι... Ὁ ἀληθινός στρατάρχης θά πῆ στους δικούς του ὄχι «Σπεύσατε, παῖδες, μεθ' ἡμῶν· ὁ ὑμέτερος γάρ εἰμι βασιλεὺς καὶ ἄρχων», μὰ θά τούς φωνάξη δυνατά, μέ τή γλώσσα τους κι ἀπό μέσα ἀπό τήν καρδιά του· «Νὰ σκοτωθοῦμε ἢ νὰ δοξαστοῦμε. Ὅμπρός, τὰ παλληκάρια! Πάμε μαζί στο θάνατο ἢ στή νίκη. Πρῶτος ἐγώ πού εἶμαι καὶ βασιλιάς σας». Ἀπ' ὅλονῶνε τίς καρδιές θά βγῆ τότε μιὰ φωνή· «ὄπου πᾶς πάμε καὶ μεῖς πατέρα καὶ βασιλιά μας». Γλώσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο, ἢ γιὰ τή γλώσσα πολεμᾷς ἢ γιὰ τήν πατρίδα, τήν ἴδια δουλειὰ κάνεις... Ὁ στρατός ὄλα τὰ κεφαλῶνει... Ἄς ἔχουνε ὄλοι τολοιπὸ τὸ νού τους στο στρατό. Ὅσο γιὰ μένα, εἶμαι σάν τίς γυναῖκες· ἔχω καρδιοχτύπι κάθε φορά πού διῶ στρατιῶτες νὰ περνοῦνε κι ἀκούσω μουσική νὰ παίξῃ. Τούς ἀγαπῶ, γιατί ὅταν τούς βλέπω, ἡ φαντασία μου γίνεται φωτιά· συλλογιόμυ πολλές δόξες καὶ νέες παλληκαριές· συλλογιόμυ Μπότσαρη καὶ Λεωνίδα». Ἀφοῦ εὔχεται κατόπιν τήν ἐθνικήν ἀποκατάστασιν καὶ ὁραματίζεται τήν ἀπελευθέρωσιν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, γράφει, τελειῶνων τὸ Ταξίδι του· «τότες γυρίζω πάλε στήν Ἑλλάδα· τότες κατεβαίνω στὰ νησιά πού τὰγάπησα τόσο· τότες γίνονται ξεφάντωσης καὶ χαρές. Ἀπὸ μακριὰ μακριὰ, μέσα ἀπὸ τὸ καράβι πού θά με φέρη, θά τὰ διῶ τὰ Νησιά μας, τὰ Ἑλληνικά! Ἑλληνική μπαντιέρα θά στολίζῃ τὸν οὐρανό. Δὲ θά βλέπω τήν ὥρα πού νὰράξη τὸ βαπόρι! Δὲ θά βλέπω τήν ὥρα πού θά φιληθοῦμε! Θά στέκονται οἱ φίλοι στ' ἀκρογιάλι καὶ θά με καρτεροῦνε. Ἑλληνες στρατιῶτες θά μᾶς ἀπαντέχουνε καὶ θά μᾶς δείχνουνε τὸ πρόσωπό τους γεμάτο λαβωματιές, ἐλπίδες καὶ δόξα. Θά κατεβῶ καὶ πρὶν ἀκόμη πατήσῃ τὸ πόδι μου στο λήφτερο τὸ χῶμα, θά μ' ἀρπάξουνε οἱ φίλοι καὶ θά τούς ἀρπάξω. Θ' ἀγκαλιαστοῦμε σφιχτά· ἡ καρδιά μου μέσα μου θά τρέμῃ πού θά πονῶ, τὰ μάτια μου θά φουσκῶνουνε καὶ ποτάμια δάκρια θά χύνω. Χαίρουμαι νὰ βλέπω Ἑλληνικὸ στρατό».

Ὁ Ψυχάρης ἔγραψε τὸ Ταξίδι κατ' ἀπομίμησιν τοῦ «Ὀνειρίου» τοῦ Χριστοπούλου, τοῦ «Ὁ λογιότατος ταξιδιότης» τοῦ Βηλαρᾶ καὶ τοῦ Διαλόγου τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὸν σοφολογιώτατον. Σκόπος του δὲν ἦτο τόσο ν' ἀναπτύξῃ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς,